

יום אחד מעיסוקי השונים, אתעד גם אני את חוכמתם של נכדיי. ואולי יעורר הספר את בנותיי לתעד את אמרותיהם של ילדיהן. ואסיים באמירה עכשווית של נכדי בן השש. אנו במוזיאון ישראל, מתבוננים בפסל העצום של נער אפריקני, שרגליו הענקיות נטועות ברצפה וראשו כמעט נוגע בתקרה. בתי-אמו שואלת: "אתה חושב שהוא עוד יגבה?" והילד עונה: "לא, הוא לא יכול. את לא רואה שהוא פסול?" (מלשון פסל, כמובן).

שונית רייטר, יונה לייזר וגלעדה אבישר (עורכים) (2011). **שילובים: מערכות חינוך וחברה**. כרך שני. חיפה: "אחוה" הוצאה לאור. 379 עמודים.

חגית ענבר-פירסט

חוזר מנכ"ל (2005) מציב מספר מטרות לתכנית השילוב של תלמידים עם צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות. בראש ובראשונה עומדת השאיפה לקיים אורח חיים סובלני בכל מערכת החינוך ולחנך לקבלת השונה על בסיס עקרון ההדדיות. על מנת להצליח במטרה נשגבת זו יש להעניק תמיכה חינוכית-טיפולית לתלמיד הזכאי להיכלל בתכנית השילוב. יש לאפשר למוסד החינוכי גמישות מרבית בבניית המענה לצרכים המשתנים של אוכלוסיית התלמידים עם הצרכים המיוחדים ולטפח שיתוף פעולה בין מערכת החינוך הרגיל לבין מערכת החינוך המיוחד לקידום תלמידים אלה.

לא בכדי קשה למערכת החינוך בישראל לעמוד במטרות שהציבה לעצמה באשר לשילוב. במשך שנתיים (2007-2009) בחנה ועדה ציבורית, בראשות שופטת בית המשפט העליון (בדימוס) דליה דורנר, את מצב השילוב ויצאה עם המלצות חדשניות ליישומה של תכנית השילוב במערכת החינוך בארץ. בעקבות דוח דורנר (2009), החל משנת הלימודים תשע"ג משרד החינוך מקדם יעד חדש המכונה 'יעד 12'. יעד זה עוסק בשילוב תלמידים עם צרכים מיוחדים ובקידום בחינוך הרגיל תוך כדי הרחבת יכולת הכלתם ומתן מענים מגוונים. מוסדות החינוך מתבקשים להכין תכנית מוסדית המכוונת לשילובם, להכלתם ולקידום של תלמידים עם צרכים מיוחדים, אשר תוביל להפחתת מספר המופנים לוועדות השמה.

מכאן זה אך טבעי שהכרך השני בסדרת הספרים **שילובים** מתחיל בריאיון עומק עם השופטת בדימוס דליה דורנר. בריאיון מציגה השופטת את התובנות שהגיעה אליהן בעקבות עבודת הוועדה. בסקירה זו אראה את הקשר הישיר בין תובנות אלו לבין המאמרים המוצגים בספר. המשפט הראשון שבו פותחת השופטת דורנר את הריאיון הוא: "אני חושבת שיותר מכול נוצרה בי אמפתיה עצומה להורים" (עמוד 25). השופטת מדגישה את מקומם המורכב והשוחק של הורים לילדים עם צרכים מיוחדים, וקוראת לתת את הדעת למעמסה הרגשית, הכלכלית והביורוקרטית המוטלת על כתפיהם. על כן ישנה חשיבות רבה למאמרים המופיעים

בשער השלישי בכרך, אשר דנים במערכת המשפחתית. בשער זה מופיעים שלושה מאמרים המציגים את תפיסתם של ההורים את תכנית השילוב ואת מעורבותם ביישומה (אביבה לבאן וטלי היימן) וכן את ההשפעה העצומה שיש לתביעות משפטיות מצד ההורים על תהליכי החקיקה ועל יישום עקרונות השילוב (דיאן נלסון בריאן), ומשמיעים את קולן של שתי אמהות (גלעדה אבישר). בכך העורכים משלימים את התמונה הרחבה והכוללת על תכנית השילוב, כפי שהמליצה מלכה מרגלית (2008) בסקירתה את הכרך הראשון בסדרה (2007).

בריאיון טוענת השופטת דורנר שההורים מבינים שחינוך טוב יסייע לילדם למצוא את מקומו בעולם בעתיד, ומדגישה את ההשלכות של החינוך על יכולתם של ילדים עם צרכים מיוחדים להיות עצמאים בבגרותם ובכך לצמצם את הנטל על המדינה. אחת הדרכים שתורמות להשתלבות עצמאית בחברה עוברת דרך רכישת השכלה גבוהה. מכאן עולה חשיבותם של שני המאמרים המוצגים בשער הרביעי בנושא השתלבות סטודנטים עם צרכים מיוחדים במוסדות להשכלה גבוהה. אורית דהן, יעל מלצר וגיא פינקלשטיין טוענים במאמרם, שסטודנטים שיש להם ליקויי למידה הרוכשים השכלה גבוהה מצליחים לצאת מעולם העבודות המזדמנות או מאבטלה ולהשתלב היטב בעולם התעסוקה. יונה לייזר מוסיף ואומר ש"סטודנטים עם לקויות מצטרפים למערכת בגלל מניעים אישיים - רצון בעצמאות כלכלית ובהגדלת הסיכוי למציאת תעסוקה, רצון בהכנסה גבוהה יותר ובביטחון כלכלי ושאיפה לאיכות חיים טובה יותר" (עמוד 348).

אך השאיפה לאיכות חיים איננה מתחילה עם כניסתם של סטודנטים עם צרכים מיוחדים למוסדות להשכלה גבוהה. למעשה, יש להקנות כלים ומיומנויות להשגתה של איכות חיים עוד בשנות הלימוד בבית הספר, כפי שכותבות דליה טל, פנינה שביט ורות פן (שער ראשון) במאמרן "הכנה לחיים" במוסדות חינוכיים של החינוך המיוחד: מדיניות ותכניות לימודים המקדמות את השתתפות התלמיד בחברה ובקהילה". הן מציגות יחידת הוראה המכונה "הכנה לחיים", אשר נלמדת בכל המוסדות החינוכיים של מערכת החינוך המיוחד (מגיל 6 ועד גיל 21) כחלק מלימודי הליבה, ומטרתה לקדם את השתתפותם בחברה ובקהילה באמצעות הקניית מיומנויות של סגור עצמי, אוטונומיה, נחישות עצמית, מוטיבציה, קבלת אחריות וכדומה. השאלה - מדוע יחידת הוראה זו לא נלמדת בצורה מובנית ושיטתית גם בבתי הספר המשלבים? - נשארת פתוחה.

מעניין מאוד הקשר בין התייחסותה של השופטת דורנר לילדים עם ליקויי ראייה לבין המאמר העוסק בשילובם של ילדים אלו (איתי הס). השופטת מציינת בריאיון: "אני יודעת גם שילדים עם עיוורון או חירשות רוצים, לפחות בגיל ההתבגרות, לשהות חלק מן הזמן גם במחיצת ילדים דומים להם" (עמוד 26). במאמר "זיהוי וטיפול פוטנציאל הצמיחה של תלמידים עם לקויות ראייה המשולבים בחינוך הרגיל" (שער ראשון) מוצגת תכנית "הנ"בחרת ואני" (ראשי תיבות של המילים: העצמה, נחישות ובחירות אוטונומיות) אשר מטרתה לשפר את יכולת הניידות, את הנגישות לקהילה ואת השימוש במשאביה כאבן דרך לשיפור איכות חייהם של תלמידים

וסטודנטים עם ליקויי ראייה. השאלה אם הצורך של תלמידים וסטודנטים אלו לשהות במחיצת הדומים להם היא דרך נוספת לשיפור איכות חייהם, קוראת למחקר נוסף. המאמר של ג'יהאד חאג' יחיא על החינוך המיוחד והמשלב בחברה הערבית בישראל מעניין במיוחד לאור טענתה של השופטת כי "מערכת החינוך הישראלית נגועה בתופעות של חוסר שוויון. כך למשל החינוך הערבי מופלה לעתים לרעה" (עמוד 30). במאמרו מציג הכותב חסמים שונים אשר מעכבים את התפתחותה של מערכת חינוך מיוחד ואת השילוב בחברה הערבית, וזאת אף על פי שמבחינה תרבותית ישנה התפתחות של תהליכי קבלה כלפי אנשים עם צרכים מיוחדים. תמונת המצב שהכותב מציג במאמרו מדאיגה מאוד. עם זאת, שאבתי אופטימיות מהיכולת של גורמים מקצועיים בתוך מערכת החינוך ליצור שינוי מבני ולהניע את תכנית השילוב לאחר שקראתי את מאמרו של אורית אלמוג ויונה לייזר על תפקיד היועץ החינוכי ואת מאמרו של צפי טימור וגלעד אבישר על תפקיד המנהל. מאמרים אלו מלמדים שמנהל בעל חזון הדוגל בשילוב ובעל מיומנויות ניהול התואמות את צרכיה של קהילת בית הספר, ויועץ חינוכי בעל כישורים מקצועיים יכולים לקדם יחדיו את תכנית השילוב. נותרתי עם השאלה: כיצד יש להכשיר את המנהלים ואת היועצים החינוכיים, כך שיהיו בידיהם הכלים להניע את השילוב?

לאורך כל המאמרים בכרך עוברים כחוט השני מסרים הומניסטיים-חינוכיים המדגישים מתן כבוד, הדדיות ושוויון כלפי ילדים עם צרכים מיוחדים. שוב ושוב עולה הצורך להעצים את יכולתם של הילדים להשמיע את קולם ולקבל על עצמנו, החברה הרחבה, את האחריות להקשיב להם. מכאן תמוה מדוע לא נשמע קולם של הילדים בעדויות שנגבו בעת עבודתה של הוועדה הציבורית בראשות דורנר. השופטת מסבירה בריאיון כי "לא הייתה בקשה מיוחדת כי נשמע באופן פורמלי דווקא את הילדים בעלי הצרכים המיוחדים עצמם..." (עמוד 31). קולם של הילדים עם הצרכים המיוחדים חסר בכרך זה, ואני מקווה שהם יקבלו במה בכרך הבא.

רשימת מקורות

- דוח הוועדה הציבורית לבחינת מערכת החינוך המיוחד בישראל (2009). נדלה מתוך <http://www.abiliko.co.il/index2.php?id=1450&lang=HEB>
- מרגלית, מ' (2008). סקירה על הספר "שילובים: לומדים עם מוגבלויות במערכות חינוך". דפים, 46, 242-246.
- משרד החינוך (2005). תכנית השילוב במסגרות החינוך הרגיל - לטיפול בתלמידים בעלי צרכים מיוחדים הלומדים בכיתות רגילות. חוזר מנכ"ל 9(ב). ירושלים. נדלה מתוך <http://cms.education.gov.il/educationcms/applications/mankal/etsmedorim/1/12/horaotkeva/k-2005-9b-1-2-35.htm>